

glädjande nog röna ett allt större intresse från partiforskarnas sida.

En speciell aspekt på väljarrörelserna analyseras klart och koncist av Oddbjørn Knutsen och William M. Lafferty som studerar högervågen ur ett generationsperspektiv. Høyre står starkast i efterkrigsgenerationerna och Arbeiderpartiet i förkrigsgenerationerna. Det på sikt intressanta är då att efterkrigsgenerationen har många val framför sig, medan förkrigsgenerationerna krymper.

En intressant vinkling är att snarare tala om en vänsterdal i stället för högervåg. Detta görs av flera bidragsgivare. Intressant är Noralv Veggelands diskussion med utgångspunkt från tankar hos Max Weber och Jürgen Habermas om socialdemokratiens auktoritets- och legitimeringskris. Särskilt resonemangen som utgår från Habermas begrepp "rationalitetskris" om (vad författaren menar vara) de motsägelsefulla signaler som en kapitalistisk ekonomi i kris ger politikerna är värda att uppmärksammas.

I boken saknas dock ett mer explicit resonemang om huruvida högervågen verkligen är en högervåg eller rent av kan reduceras till mindre klara strömningar som t ex ett exempel på en oppositionsvåg. Flera västeuropeiska val under senare år har visat stora svårigheter för sittande regeringspartier. Det missnöje som följer på västkapitalismens ekonomiska kris kan naturligt nog innebära en god jordmån för oppositionspartier i allmänhet och att det till slut handlar om att inför väljarna stå för det mest naturliga alternativet och att den norska högervågen ur detta perspektiv snarare skulle vara ett resultat av mittenpartiernas misslyckande att fylla upp tomrummet efter Venstre.

Per Albinsson

Noter

- 1 Reidar Hirsti i "Norsk politikk foran 1980-årene" Gyldendal Oslo 1980 s 108 f.
- 2 Talen är hämtade från Henry Valens "Valg og Politikk, - et samfunn i endring", NKS-forlaget Oslo 1981 s 215.
- 3 Aftenposten 1981-05-03, TV-Aktuellt 1981-04-11. Partiordförande Jo Benkow antydde dock i ett föredrag i Malmö 1981-11-13 att vissa motsättningar, även i värdekonserverativa frågor, hade förekommit under 1970-talet mellan honom och Kåre Willoch men att man lyckades hålla dessa meningsskiljaktigheter inom partiet.

Polens partisystem - kontinuitet och förändring*

De traditionellt dominerande politiska strukturerna i Polen, såsom det Förenade arbetarpartiet och dess stödpartier, har fortsatt att existera efter de omfattande förändringarna som inleddes 1980. Även militärrådets maktövertagande i december 1981 skedde formellt inom det politiska systemets ram. Trots svåra inre problem, såsom vikande medlemsantal, har säkerligen det Förenade arbetarpartiet en viktig roll att spela i polsk politik även i framtiden. Sannolikt kommer dock förändringar i det formella politiska systemet att ske, där visserligen det Förenade arbetarpartiet kommer att fortsätta att existera men i ett delvis annorlunda sammanhang.

Militärrådet har meddelat att den period rådet avser att styra landet skall vara kort. Möjligheten att militärrådet måste behålla makten under en längre period kan dock ej uteslutas, bl a med tanke på de svåra ekonomiska problemen i Polen. Förr eller senare torde dock en återgång till civilt styre bli nödvändig. Det synes då fruktbart att analysera huvuddragen i detta framtida politiska system utifrån följande tre modeller, som alla haft stor aktualitet före händelserna i december 1981.

1. *Hegemoniskt partisystem.* Det hegemoniska systemet är den traditionella typen av politiskt system i Polen, där det kommunistiska partiet, d v s Förenade arbetarpartiet, spelar den viktigaste rollen men där ändå andra partier tillåts att existera, ehuru deras inflytande är ytterst begränsat.

2. *Koalition.* En koalition eller "samförståndsfront" mellan partiet/staten, kyrkan och den oberoende fackföreningen Solidaritet är en modell som polska politiker ofta refererar till. Koalitionsmodellen var särskilt aktuell efter det historiska mötet mellan partiledaren och premiärministern Jaruzelski, ärkebiskopen Glemp och Solidaritets ledare Walesa i november 1981.

3. *Flerpartisystem.* Ett genuint pluralistiskt system med flera konkurrerande partier är ett tredje alternativ som

* Denna uppsats är en utvidgad version av ett inlägg som författaren gjorde vid seminariet Polen - kris, reform och framtid, som arrangerades av Avdelningen för öststatsforskning vid Uppsala universitet, 25/11 1981. Visst material till uppsatsen har insamlats vid ett besök vid Institutet för sociologi, avdelningen för politisk sociologi, vid Warszawauniversitetet i början av november 1981.

haft stor aktualitet i Polen. Bildandet av olika politiska klubbar kunde betraktas som en förberedelse för införandet av ett flerpartisystem.

Det politiska systemets utformning är av stor betydelse för stabiliteten i det polska samhället. Polen har sedan det andra världskriget genomgått en utomordentligt snabb moderniseringsprocess. Industriproduktionen har sålunda ökat kraftigt; urbaniseringen har tilltagit och utbildningen har expanderat. Moderniseringsprocessen har också fått politiska effekter, bl a i form av ändrade attityder hos medborgarna. Det gamla, s k hegemoniska partisystemet förmådde inte alltid skapa fungerande kommunikationskanaler mellan medborgarna och ledarna, ett förhållande som spelar stor roll vid förklaringen av de politiska kriserna 1956, 1968, 1970 och 1976. Även 1980 års kris kan betraktas ur detta perspektiv. Solidaritet kom här att bli den organisation som kunde kanalisera befolkningens krav på det politiska systemet.

Hegemoniskt partisystem

I Polen, liksom i några andra östeuropeiska stater, har det sedan 1940-talet existerat en speciell typ av partisystem som har kommit att kallas hegemoniskt. De facto har dessa länder varit enpartisystem. Den politiska makten har varit koncentrerad till ett kommunistiskt parti, i Polens fall till det Förenade arbetarpartiet. Men vid sidan av det dominerande politiska partiet har andra politiska partier och politiska grupperingar tillåtits existera.

Varken formellt eller reellt har konkurrens mellan dessa politiska grupperingar förekommit. De icke-kommunistiska partierna kan betraktas som ett slags andra rangens partier med uppgift att företräda vissa sociala grupper. I teorin skulle konsultationer mellan det kommunistiska partiet och de övriga grupperingarna förekomma. Dessa har också vissa mindre betydelsefulla poster i regeringen och statsapparaten. Denna typ av partisystem har utförligt analyserats av den polske sociologen och statsvetaren Jerzy Wiatr.¹

Det hegemoniska partisystemet kan studeras närmare i det polska parlamentet, sejmen. Fördelningen av mandaten mellan partierna framgår av tabell 1.

Det Förenade bondepartiet skall företräda den stora polska bondebefolkningen. Över 20 % av de yrkesverksamma polackerna arbetar inom jordbruket.² Det demokratiska partiet anses främst företräda de intellektuella. Bland de partilösa återfinns företrädare för katolska organisationer. Under tidigare perioder har de katolska grupperna Pax och Znak varit representerade bland de partilösa, som även innehåller icke-kristna deputerade.³

Tabell 1. Partitillhörighet hos sejmens deputerade 1980.

Parti	Antal deputerade	%
Förenade arbetarpartiet	261	56,7
Förenade bondepartiet	113	24,6
Demokratiska partiet	37	8,0
Partilösa	49	10,7
	460	100,0

Källa: *Poland 1981. Statistical Data* (Warsaw: Central Statistical Office, 1981), s 8.

Det bör påpekas att fördelningen av platserna i sejmen mellan de politiska grupperna inte sker efter val utan genom beslut som fattas före valet. Partierna kommer överens om en gemensam lista, där också vissa partilösa kandidater inkluderas. Valen har således inte till funktion att fördela mandat mellan partierna. I stället skall valen enligt vissa polska forskares uppfattning, betraktas som ett slags referendum, där befolkningens allmänna stöd för den politiska regimen kunde mätas.⁴ Det är dock tveksamt om valen i Polen tidigare ens fyllde denna funktion, eftersom reella alternativ till enhetslistan saknades.

Händelserna 1980 kom emellertid att helt förändra situationen inom det polska politiska systemet. Uppträdandet av en ny stark politisk kraft, den oberoende och självstyrande fackföreningen Solidaritet, visade tydligt de gamla politiska arrangemangens bristfälligheter. En viktig företeelse i det gamla systemet har dock varit att icke-kommunistiska organisationer tillåts existera. Konsultationerna mellan det Förenade arbetarpartiet och övriga organisationer ansågs också ha ökat i omfattning under hösten 1981.

Koalition

Det kommunistiska partiet, kyrkan och Solidaritet framstod före militärens maktövertagande som de viktigaste sociala krafterna i Polen. Att tanken på ett samarbete mellan dessa krafter uppkommit är knappast ägnat att förvåna. Visserligen föreligger betydande åsiktsskillnader mellan företrädare för de tre kraftcentra i polsk politik. Men problemen i Polen, särskilt på det ekonomiska området, är så allvarliga att ett samarbete mellan de tre krafterna förefaller vara den enda möjliga vägen till en mer långsiktig lösning.

Den andra modellen efter vilken det polska politiska systemet skulle kunna analyseras är således en koa-

lition mellan partiet, kyrkan och Solidaritet. Åtskilliga referenser till denna modell gjordes av polska politiker under hösten 1981. Samarbetet manifesterades vid mötet mellan Jaruzelski, Giemp och Walesa i november 1981. Därefter vidtog konkreta förhandlingar mellan partiet och Solidaritet kring frågan om en s k nationell samförståndsfront. Förhandlingarna kom dock snart att upphöra under intryck av ett antal händelser, såsom polisens stormning av brandbefälsskolan i Warszawa i början av december.

Ett embryo till en politisk koalition kan sägas finnas i det gamla, hegemoniska systemet, där ju även icke-kommunistiska grupperingar var inkluderade. Kyrkan har även i övrigt haft ett inte oväsentligt inflytande på den politiska utvecklingen. Kyrkan har också vid ett tidigare tillfälle, i samband med valen till sejmen 1957, direkt intervenerat i polsk politik och uppmanat väljarna att stödja Gomulkas nya linje.⁵ Kyrkan har också spelat stor roll inom politiken under åren 1980 och 1981, och inte minst efter militärstyrets införande har kyrkans agerande haft en stabiliserande verkan.

Ett avgörande problem som kännetecknar koalitionsmodellen är att det är osäkert vilken betydelse varje part skall ha. Enligt Polens författning skall det kommunistiska partiet vara en ledande kraft i det polska samhället. Partiets representanter måste därför kräva att partiets särställning tillgodoses i koalitionen. Men om Solidaritets ledare skall acceptera att ingå i en koalition med partiet – och därigenom dela ansvaret för den samhälleliga utvecklingen – torde det vara uppenbart att dessa ledare skulle kräva att få minst lika stark ställning som partiet. I sammanhanget kan nämnas att Solidaritet i november 1981 hade c:a 10 miljoner medlemmar och Förenade arbetarpartiet c:a 2 miljoner.

Flera polska forskare har i koalitionen sett den enda möjligheten att stabilisera den politiska situationen i landet. Andra bedömare har framhållit att det inte vore möjligt att skapa ett verkligt fungerande samarbete mellan tre så olika parter. Koalitionen skulle därigenom utgöra en instabil variant av det politiska systemet. Utvecklingen skulle då kunna gå i riktning mot en återgång till det tidigare systemet eller mot ett införande av ett verkligt pluralistiskt system.

Flerpartisystem

Polen hade före andra världskriget ett flerpartisystem. Efter andra världskriget tilläts de icke-kommunistiska partierna att existera en tid, men snart kom den av kommunisterna behärskade nationella fronten att helt dominera det politiska livet.⁶

Eftersom flerpartisystemet tidigare existerat i Polen utgör det en naturlig referenspunkt för diskussioner kring utformningen av det politiska systemet. Men

även andra faktorer pekade tidigare i riktning mot en framväxt av ett flerpartisystem. Utvecklingen skedde dock formellt utanför fackföreningen Solidaritet, som inte syntes vara på väg att ombildas till ett politiskt parti.

De tänkbara politiska partier som nämnts bland polska forskare är ett socialdemokratiskt parti, ett konservativt parti, ett kristligt-demokratiskt parti och ett kommunistiskt parti. Det sistnämnda skulle, enligt flera bedömare, i ett hypotetiskt fritt val endast åtnjuta stöd från c:a 5 % av befolkningen.

Under 1981 bildades ett antal politiska klubbar som kunde uppfattas som embryonala politiska partier. Bland dessa märktes en konservativ, nationalistisk gruppering, KPN, och olika socialdemokratiska klubbar. Klubbar "för att tjäna oberoendet", klubbar för en "självförvaltande stat", klubbar för socialister och demokrater utgör ytterligare exempel på politiska grupper som skulle ha kunnat ombildas till politiska partier.

Flera tecken tydde på att den politiska utvecklingen före militärens maktövertagande var på väg mot en ökad grad av pluralism. Några händelser under perioden oktober–november 1981 kan illustrera detta:

- Det demokratiska partiet krävde att den nationella enhetsfronten ändras så att den också omfattar kyrkan och fackföreningsrörelsen.
- Det demokratiska partiets ordförande Edward Kowalczyk utsågs till vice premiärminister.
- General Jaruzelski framhöll att regeringens politiska bas skulle breddas, ehuru det Förenade arbetarpartiets ledande roll skulle bibehållas.
- General Jaruzelski, ärkebiskop Giemp och Solidaritets ledare Walesa träffades i syfte att skapa en s k nationell samförståndsfront.
- Vice jordbruksminister Roman Malinowski utsågs till bondepartiets ledare.
- Den kände oppositionsmannen Jacek Kuron offentliggjorde ett manifest för en ny politisk organisation som skulle utgöra en fortsättning på Solidaritets verksamhet.

Dynamiken i skeendet visades också i att krafter som verkade i en annan riktning också gjorde sig gällande. Sålunda framhöll Stefan Olszowski, som i politbyrån företrätt en mer kritisk inställning mot den nya fackföreningsrörelsen, i flera sammanhang att partiet aldrig skulle acceptera ett samarbete med Solidaritet.

I mars 1982 skulle lokala val ha hållits i Polen. Företrädare för Solidaritet avsåg att verka för att valsystemet skulle ändras inför dessa val, så att verklig konkurrens mellan olika politiska grupperingar skulle få förekomma. Då valen med största sannolikhet kommer att skjutas upp kommer inte den åstundade för-

nyelsen på detta område till stånd.

Utvecklingen mot ett pluralistiskt system i Polen före militärens maktövertagande uppvisar vissa likheter med förhållandena i Tjeckoslovakien 1968. Icke-kommunistiska klubbar uppträdde även där. Vissa av klubbarna godkändes av den reformkommunistiska regeringen, något som ledde till kraftig kritik i den sovjetiska pressen.⁷

Genom militärrådets maktövertagande förhindrades en fortsatt utveckling mot politisk pluralism. Förekomsten av nya, icke-kommunistiska organisationer har sannolikt spelat en inte obetydlig roll för de politiska ledningen, när beslutet om ett militärt ingripande fattades. Andra faktorer, såsom de långtgående krav som framfördes vid Solidaritets landsråds möte i Gdańsk i mitten av december, hade sannolikt en mer omedelbar betydelse. Till detta bör givetvis också läggas överväganden rörande relationerna till Sovjetunionen.

När militärstyret upphör kommer sannolikt det gamla politiska systemet att återupstå i sina huvuddelar, varvid kontinuiteten med tidigare perioder kommer att överväga. Avsikten är dock inte att helt övergå till de förhållanden som rådde före 1980, enligt vad företrädare för militärrådet framhållit. Solidaritet skall således tillåtas verka inom det strikt fackliga området, ehuru redan detta ter sig problematiskt med tanke på att Solidaritets organisation i stor utsträckning desintegrerats till följd av militärrådets åtgärder. Om emellertid en långsiktig lösning av den politiska krisen i Polen skall nås torde en förändring av det gamla systemet, exempelvis genom att någon form av samförståndsfront mellan det kommunistiska partiet, kyrkan och Solidaritet införs, vara oundgänglig.

Jan Åke Dellenbrant

Noter

- 1 Jerzy Wiatr, "'One-Party' Systems – The Concept and Issue for Comparative Studies", i Erik Allardt och Yrjö Littunen, *Cleavages, Ideologies and Party Systems* (Helsinki: The Westermarck Society, 1964).
- 2 *Poland 1981. Statistical Data* (Warsaw: Central Statistical office, 1981), s 15.
- 3 Jerzy Wiatr, "The Hegemonic Party System in Poland", i Erik Allardt och Stein Rokkan, *Mass Politics* (New York: The Free Press, 1970), ss 319 f.
- 4 Wiatr, "'One-Party' Systems", a a, ss 287 f.
- 5 *Ibid*, s 287.
- 6 Jfr Antony Polonsky och Boleslaw Drukier, *The Beginnings of Communist Rule in Poland* (London: Routledge & Kegan Paul, 1980).
- 7 Francois Fejtö, *A History of the People's Democracies* (London: Pall Mall Press, 1971), s 245.

Om sannolikheten att en väljarminoritet blir en riksdagsmajoritet*

Sammanfattning

En situation som den svenska med två partiblock studeras. Sannolikheten beräknas för att ett visst block får mandatflertal vid givna röstetal för blocken men med (delvis) slumpmässiga fördelningar inom blocken. I Sverige visar sig risken vara stor för att blocket med flest röster ändå inte får riksdagsmajoritet, om skillnaden mellan blocken är mindre än 10 000 röster. Vidare ger valsystemet det borgerliga blocket en fördel motsvarande knappt fyra röster.

Inledning

Huvudproblemet vid proportionella val är att mandat inte kan delas, och därför används olika valsystem för att på lämpligt sätt avrunda de ideala, exakt proportionella, mandattalen till heltal. Med fler än två partier finns då en risk att ett eller flera partier tillsammans får en majoritet av rösterna men inte av mandaten. Detta aktualiserades av riksdagsvalet 1979 då M + C + Fp fick en röstövervikt motsvarande 0,55 mandat över S + VPK. Nu fick de ju också ett mandat mer, men en annan fördelning av rösterna inom blocken kunde ha givit ett annat resultat.

Sak samma gäller för valet 1973 då den socialistiska röstövervikten motsvarande 0,26 mandat, och vi fick den s k jämviktsriksdagen med lika många mandat för både blocken. Med 349 riksdagsledamöter redan då hade majoriteten blivit borgerlig.

Eftersom styrkeförhållandet mellan blocken i riksdagen, och därigenom regeringsinnehavet, alltså kan ändras genom små röstflyttningar inom blocken, har jag, för givna sammanlagda röstetal för blocken, beräknat sannolikheten för att ett block får riksdagsmajoritet trots en röstminoritet.

Detta arbete inspirerades av [2] som studerar problemet medelst simulering. Simulering har också använts i andra undersökningar av valsystem, t ex [1] och [3]. En omfattande litteraturförteckning finns i [3].

Detta är en sammanfattning av [4] som innehåller matematiska bevis och fler resultat.

Beteckningar och metod

Vi studerar det allmänna fallet med $n^I + n^{II}$ riksdagspartier, uppdelade i två block med n^I resp. n^{II} partier, som kämpar om totalt M mandat. Vi förutsätter att dessa partier, men inga andra, klarar fyraprocents-

* Denna forskning har delvis skett med stöd av Matematiska föreningen i Uppsala.